

УДК 94(520)"1867/1912":316.42

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-787-800](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-787-800)

Маркевич Оксана Валентинівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0003-0457-8697>

Хададова Марина Володимирівна старший викладач кафедри всесвітньої історії, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <http://orcid.org/0000-0002-6807-7069>

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЯПОНІЇ ПЕРІОДУ РЕСТАВРАЦІЇ МЕЙДЗІ

Анотація. У статті проаналізовано модернізаційні процеси у Японії періоду реставрації Мейдзі, які кардинально трансформували традиційне феодальне суспільство в сучасну індустріальну державу. Дослідження розкриває глибоку системну кризу другої половини XIX століття, що охопила політичну, економічну, освітню та військову сфери Японії, та аналізує шляхи її подолання через масштабні реформи. У дослідженні розглянуто політичну модернізацію, яка включала створення централізованої державної системи з сильною імператорською владою, запровадження префектурного поділу замість феодальних князівств, формування політичних партій та прийняття Конституції 1889 року. Особливу увагу приділено аналізу економічних перетворень, зокрема інтенсивному розвитку промисловості через державні інвестиції та подальшу приватизацію, аграрній реформі, що запровадила приватну власність на землю, та розбудові транспортної інфраструктури.

Важливе значення для майбутнього держави мали соціальна та культурна модернізації, включаючи ліквідацію станової системи, реформи освіти з орієнтацією на західні зразки, зміни у становищі жінок та формування нового міського способу життя. Розглянуто також релігійну політику уряду щодо посилення синтоїзму як державної ідеології. Військова модернізація передбачала запровадження загальної військової повинності, створення сучасної армії за європейськими зразками та розвиток військової промисловості. Дослідження підкреслює унікальність японської моделі модернізації, яка полягала у поєднанні запозичення західних технологій та інститутів із збереженням національних традицій та цінностей, що дозволило країні уникнути колоніальної залежності та стати рівноправним учасником міжнародних відносин.

Ключові слова. Японія в Новий час, епоха Мейдзі, Конституція 1889 р., політика, освіта, індустріалізація.

Markevych Oksana Valentynivna PhD in History, Associate Professor, Associate Professor at the Department of World History, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0003-0457-8697>

Khadadova Maryna Volodymyrivna senior teacher at the Department of World History of Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <http://orcid.org/0000-0002-6807-7069>

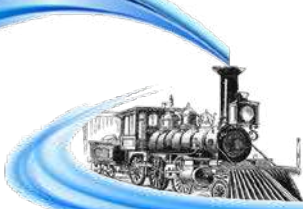
MODERNISATION PROCESSES IN JAPAN DURING THE MEIJI RESTORATION PERIOD

Abstract. The article analyses the modernisation processes in Japan during the Meiji Restoration period, which radically transformed traditional feudal society into a modern industrial state. The study reveals the deep systemic crisis of the second half of the 19th century, which affected the political, economic, educational and military spheres of Japan, and analyses ways to overcome it through large-scale reforms. The study examines political modernisation, which included the creation of a centralised state system with strong imperial power, the introduction of prefectural divisions instead of feudal principalities, the formation of political parties, and the adoption of the 1889 Constitution based on the German model. Particular attention is paid to the analysis of economic transformations, in particular the intensive development of industry through state investment and subsequent privatisation, agrarian reform, which introduced private land ownership, and the development of transport infrastructure.

Social and cultural modernisation, including the abolition of the class system, Western-style educational reforms, changes in the status of women, and the formation of a new urban lifestyle, were of great importance for the future of the state. The government's religious policy of strengthening Shintoism as the state ideology is also examined. Military modernisation involved the introduction of universal conscription, the creation of a modern army based on European models, and the development of the military industry. The study highlights the uniqueness of the Japanese model of modernisation, which consisted of combining the adoption of Western technologies and institutions with the preservation of national traditions and values, allowing the country to avoid colonial dependence and become an equal participant in international relations.

Keywords: Japan in the Modern Era, Meiji period, Constitution of 1889, politics, education, industrialisation.

Постановка проблеми. Вивчення модернізаційних процесів у Японії періоду реставрації Мейдзі має важливе значення для осмислення сучасних тенденцій розвитку суспільства. Японський приклад демонструє унікальну

модель стрімкої трансформації традиційного суспільства в індустріальну державу за умов збереження культурної ідентичності. Такий досвід особливо цінний для країн, що розвиваються, зокрема для України, яка прагне до модернізації, не втрачаючи власної національної самобутності. Окрім того ця проблема є зразком пошуків взаємозв'язку між владою і суспільством, формування громадянської самосвідомості та відповідальної економіки.

Аналіз реформ епохи Мейдзі дає змогу глибше зрозуміти процес формування Японії як потужної імперії, адже саме модернізація створила економічне, військове та технологічне підґрунтя для її подальшого зростання і зовнішньополітичної активності. Цей історичний досвід є актуальним для сучасного світу, особливо в контексті глобалізаційних викликів, де особливу вагу має вміння поєднувати інтеграцію у міжнародний простір зі збереженням національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення модернізаційних процесів в Японії періоду реставрації Мейдзі не набула широкого поширення в українській історіографії. Більшість джерел іноземною мовою недоступні для українців пошуковців, хоча відзначимо ґрунтовний аналіз реформ у Японії кінця ХІХ – поч. ХХ ст., який здійснив Вадим Рубль [9]. У підручнику з Нової історії країн Азії та Африки для студентів вищих навчальних закладів цьому питанню відводиться вагоме місце, як ключовим подіям для розуміння історії Японії та її перетворенню в потужну імперію. Домінують сюжети пов'язані з економічною модернізацією, розвитком промисловості, військової галузі, соціальної трансформації, проте менше описано зміни у повсякденному житті, становищі жінок тощо [9, С. 109-116]. Підняті питання знайшли подальше відображення у ряді студентських публікацій [4; 8; 10], викладацьких розвідках, які опиралися на здобутки авторитетного сходознавця [6]. Дмитро Кондратенко вважає, що саме зміни в організації влади доби Мейдзі стали головним чинником модернізації країни [5]. Оригінальним, незвичним для української академічної науки є дослідження луцької професорки Оксани Каліщук, яка аналізує історичне тло фільму «Останній самурай» [3]. Як зазначає сама авторка, стаття не є спробою популяризувати фільм, а донести читачу відомості про складний для держави період, коли зіткнулись нові і старі порядки. Авторка сперечається з голлівудськими режисерами, які на її думку перекрутили історичну логіку, показавши модернізацію Японії як щось погане та гнітюче [1, С. 138]. Для здобувачів та всіх, хто цікавиться історією, дослідження яскраво передає ідею важливості національних традицій, розумне поєднання їх з технічним прогресом. Цікавим є порівняння самураїв та українських козаків [1, С. 137].

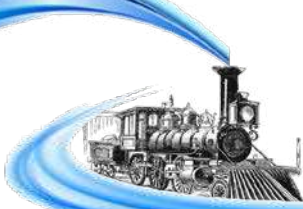
Нові сюжети викладено у працях іноземних авторів, які висвітлюють хід модернізації та її наслідки. Джеймс Хафман, автор праць про Японію та імперіалізм, 1853-1945 [15] та *Х. Орт Хірт, почесний професор історії,*

Віттенберзький університет підготували розгорнуту науково-популярну працю «Епоха реставрації Мейдзі, 1868-1889 рр.», у якій описано ключові суспільні зміни цього періоду та чинники модернізації, серед яких діяльність урядовців, їх прагматичність, проведення політики без обмежень ідеології та звичаїв [14]. Американський дослідник Вільям Бізлі у п'ятнадцяти розділах висвітлює падіння сьогунату Токугава та піднесення Мейдзі в Японії (окремий 16-й розділ присвячений висновкам). Кожен розділ має влучну назву, наприклад «Нова політична структура» (13-й розділ) чи «Фінанси та суспільство» (15-й розділ) [11]. Книга видана 1972 року англійською мовою доступна для українського читача. Працю було перевидано 2018 року.

Маріус Б. Янсен автор «Становлення сучасної Японії» розповідає про її історію від періоду Сенгоку (XV-XVI століття) до кінця XX століття. У праці висвітлюється формування та розвиток Токугавського сьогунату (1603-1868), його політичну структуру, соціальні класи, культуру та зовнішні відносини, включаючи політику «закритої країни». Останнє на його думку не було настільки руйнівним, а навпаки принесло понад два століття миру, тоді як Китай у цей час був завойований маньчжурами, Індія — моголами, а Європа була охоплена війнами, що завершилися піднесенням і падінням імперії Наполеона [16, Р. 3-5]. Автор також детально описує крах Токугава та революцію Мейдзі, яка призвела до модернізації Японії, перетворення її на імперську державу. Автор не зупиняється на реставрації Мейдзі, а торкається міжвоєнного періоду Тайсьо, подій Другої світової війни, повоєнної окупації США та відновлення Японії як економічної супердержави в другій половині XX століття. Якщо говорити про модернізаційні процеси, то автор зупиняється на ключових змінах і показує політичні, соціальні, економічні та культурні трансформації, які перетворили феодальну Японію на сучасну індустріальну державу. У підрозділі, який має назву «Жінки» [16, Р.553-555] автор не висвітлює саме як змінився їх соціальний статус за Мейдзі, а просто описує їх становище та складнощі, які супроводжували отримання ними політичних прав аж у XX ст. Якщо продовжити жіночу тематику, то варто згадати працю американської дослідниці Барбари Сато «*The New Japanese Woman: Modernity, Media, and Women in Interwar Japan*» [20]. Хоча книга присвячена **образам жінки в міжвоєнній Японії (1920-ті–1930-ті роки)**, авторка зачіпає як змінювалась жіноча ідентичність під впливом **модернізації, урбанізації, споживацької культури та масових медіа раніше**.

Історія Японії від часів Токугава до сучасності висвітлюється у працях гарвардського професора Ендрю Гордона [12]; Мікіко Хане (коледж Нокс) та Луї Г. Переса (професор університету штату Іллінойс) [13]; професора Вашингтонського університету Кеннета Б. Пайла [19]. Ці праці зосереджують увагу на індустріалізації, мілітаризмі та соціальних цінностях. Дослідження завершуються розглядом соціальних, освітніх та культурних трансформацій другої

половини ХХ століття, включаючи вплив американської культури, збереження традицій та сучасні виклики японського суспільства.

Роль освітян у модернізаційних процесах Японії висвітлено у праці американського історика японського походження Тецуо Нажіта [18]. Книга присвячена **академії Кайтокудо (Kaitokudō) в Осаці, заснованій у 1726 році** торговою елітою міста в період Токугава. У останніх розділах праці автор показує вплив ідей академії на формування політичного мислення в Японії напередодні революції Мейдзі. Тецуо Нажіта переконує читача, що **це не лише історія окремої школи, а йдеться про формування економічної еліти, яка мала важливе значення в інтелектуальному і політичному розвитку Японії**, а їхня концепція «добродетельності» була дієвим елементом у підготовці до переходу до сучасної державності.

Цікавою за своєю структурою та баченням праця колективу авторів під загальною редакцією Маріуса Ю. Янсена [17]. П'ятий том Кембриджської історії Японії повністю присвячений дев'ятнадцятому століттю. Авторів вирізняє підхід до дослідження ХІХ століття в історії Японії як цілісного періоду, а не поділеного на до- та після-мейдзійські етапи. Автори детально описують кардинальні трансформації, які відбулися в Японії протягом цього століття: від децентралізованої феодальної держави з чіткими станами та ізоляцією від зовнішнього світу до централізованої сучасної держави з єдиною нацією та активною міжнародною політикою. Як висновки, Японія 1900 року вже була державою з центральним урядом, системою загальної освіти, національною армією та статусом регіональної імперської держави. Варто підкреслити, що вперше праця видана 1989 році була перевидана п'ять разів⁴.

Мета статті – проаналізувати системний характер модернізаційних процесів у Японії періоду реставрації Мейдзі та виявити особливості комплексного реформування у політичній, економічній, соціальній сферах та реформи у військовій справі. Висвітлити як вдавалося поєднати запозичення західних технологій та розвиток національної самобутності, розглянути ставлення населення до змін та трансформацій.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХІХ століття Японія переживала глибоку кризу, яка охопила не лише економічну, а й політичну, освітню та військову галузі. Уряд сьогуна вже не міг контролювати внутрішню ситуацію, а зовнішні відносини зазнали краху через нерівноправні договори, які «відкрили» Японію для американських кораблів і товарів, поставивши країну в не вигідне становище. Для сьогунської династії настав період нерівноправних ансейських договорів, які остаточно підірвали залишки авторитету військово-самурайського режиму бакуфу в японському суспільстві [9, С. 102].

⁴ Йдеться про перевидання 1993, 1996, 2002, 2004, 2007 років

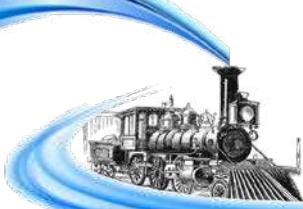
Після років громадянської війни⁵ на престол зійшов неповнолітній Муцухіто (1867-1912), якого підтримали прогресивні політики південних князівств – Окубо Тошімічі, Сайго Такаморі, Кідо Такамаса, Іто Хіробумі тощо. Вони виступили за ліквідацію сьогунату, відновлення безпосереднього імператорського правління й модернізацію економіки та суспільного життя, враховуючи досягнення західної цивілізації.

«Реставрація Мейдзі» започаткувала цілу низку системних реформ, метою яких було модернізувати державу і перетворити її на рівноправного партнера серед інших колоніальних імперій того часу. Модернізація торкнулася всіх сфер суспільного життя, а також традиційних галузей промисловості, транспорту, зв'язку. В її основі лежало запозичення західноєвропейських та американських передових науково-технічних знань. Проте як зазначає В. Рубль, країна не стала сліпо копіювати Захід, а намагалася поєднати здобутки останнього з характерними рисами власної цивілізації: високою соціальною організованістю, повагою до влади, синтезом вимогливості до себе з вимогливістю до начальства, культом праці та знань, особливістю надкласового соціального колективізму тощо [9, С. 109]. Розглянемо проведені реформи більш докладно.

Політична модернізація. Символом нової держави ставала сильна імператорська влада. Цього вимагала не лише політична ситуація в країні, а й радикальні реформаторські кроки. Нищівним кроком по феодальному устрою стало запровадження префектур, менших за розміром, кордони яких не збігалися з кордонами колишніх князівств-губерній. Замість них був уведений новий адміністративно-територіальний поділ з 72 кен (префектур) і 3 фу (столичних округів). Здійснення верховної влади в префектурах стало входити вже в компетенцію урядових чиновників. Нові намісники призначались за розпорядженням токійського уряду. І хоча спочатку даїме були залишені на чолі їхніх колишніх володінь як спадкоємні губернатори, але після повного знищення розподілу Японії на князівства їх зовсім відсторонили від справ керування [7, С. 143]. Формувалася централізована держава, яка остаточно оформилася Конституцією 1889 року.

Паралельно розпочався процес виникнення політичних партій. Він не набув лавиноподібних рис і, на відміну від європейських держав, де партія зазвичай виникала як форма протесту проти влади, у Японії вони (партії) створювалися з волі влади і як інструмент, звернений проти опозиції [7, С. 144]. Перша партія, Ріккен-джіюто, яка за своєю суттю була конституційно-

⁵ Мається на увазі війна, яка розгорнулася між опозиціонерами, підтриманими британським урядом і силами сьогуната. І хоча співвідношення сил було нерівномірним – 10 тис. військ сьогуната проти 1,5 тис. вояків, які підтримували імператора, саме сили останнього вийшли переможцями.

ліберальна, виступала за капіталізацію села, зменшення поземельних податків, ліквідацію станової нерівноправності. Туди ввійшли молода сільська буржуазія, невдоволені самураї, національна буржуазія. Згодом з'явилися радикальна реформаторська партія Кайшінто. Аби не стояти осторонь від самоврядного партійного будівництва, уряд заснував про імператорську партію Тейсейто. Завершило політичні реформи прийняття Конституції 1889 року [9, С. 119].

Зразком для Основного закону Японії слугувала Конституція бісмарківської Німеччини, яка поєднувала ключові для модернізації країни елементи: парламентаризм, федеративність і сильну владу монарха. Японія проголошувалася монархією, у якій імператор виступав верховним главою держави з найширшими повноваженнями: він визначав штатну чисельність, розмір жалування та порядок нагородження чиновників, здійснював керівництво зовнішньою політикою, призначав суддів, приймав остаточні рішення щодо оголошення війни та укладення миру. Імператор особисто призначав і затверджував членів верхньої палати парламенту терміном на сім років. Нижня палата обиралася терміном на чотири роки з-поміж заможних чоловіків, які сплачували визначену частку податків; віковий ценз становив 25 років. Двопалатний парламент мав право законодавчої ініціативи та контролював виконання державного бюджету. Уряд складався з дев'яти міністрів, відповідальних перед імператором. І парламент, і уряд, і Велика таємна рада (15 радників) перебували у повній залежності від монарха [4, С. 124].

Окрім формування системи органів державної влади, Основний закон гарантував багатомільйонному населенню стану рівність, право на вільний вибір місця проживання, презумпцію невинуватості, майнову захищеність тощо. Населення почало усвідомлювати себе не підданими, а громадянами країни, що швидко набувала потуги та авторитету на міжнародній арені.

Економічна модернізація. Одним із ключових напрямків економічної модернізації Японії став інтенсивний розвиток промисловості, який потребував масштабних капіталовкладень. Японський уряд свідомо відмовився від залучення іноземних інвестицій, прагнучи зберегти економічну незалежність та уникнути зовнішнього контролю над стратегічними галузями національного господарства.

Держава взяла на себе відповідальність за будівництво ключових промислових підприємств, залучивши для цього значні зовнішні позики. Цей підхід дозволив швидко створити базові галузі важкої промисловості, зокрема металургію, машинобудування та текстильну промисловість, які стали фундаментом подальшого економічного зростання.

Водночас японська влада не мала наміру встановлювати тотальний державний контроль над усіма галузями економіки, усвідомлюючи неефективність такої централізованої політики. Навпаки, паралельно з державними інвестиціями

активно відбувався процес приватизації підприємств. Економічно активним представникам суспільства, які мали достатні фінансові можливості для викупу державної власності, передавалися підприємства на правах приватної власності⁶.

Така змішана модель економічного розвитку, яка поєднувала державне планування стратегічних галузей із приватною ініціативою, сприяла формуванню потужної японської національної економічної еліти. Ця еліта згодом стала рушійною силою подальшої індустріалізації країни та її виходу на провідні позиції у світовій економіці [9, С. 117].

У сільському господарстві відбулися не менш важливі зміни. Законом 1872 р. всі, хто на час проведення аграрної реформи користувалися земельними ділянками, оголошувалися їхніми абсолютними приватними власниками з правом вільної купівлі-продажу. Запроваджувалася єдина ставка державного податку на землю – до 3% її ринкової вартості. Для містян, вона виявилася дуже високою, оскільки тут земля надзвичайно цінувалася, тому не маючи змоги виплати, вони вимушено ставали робітниками підприємств, про які говорилося вище.

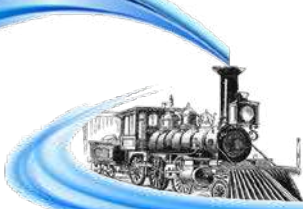
Модернізувалася транспортна інфраструктура – 1872 р. в Японії збудували першу залізницю Токіо-Йоготама довжиною 29 км. І хоча поки держава не стояла у світових лідерах по розбудові залізничної мережі (перше місце належало США, де протяжність залізничних колій у 50-70-х рр. XIX ст. вже становила 30 тис. миль, а у країнах Європи сумарна протяжність залізниць сягала 325 тис. миль), серед країн Азії Японія була однією з перших у темпах розбудови цього виду транспорту⁷ [2].

Соціальна та культурна модернізація. Станова рівність була остаточно юридично закріплена, як зазначалося вище, Конституцією 1889 року, але про ліквідацію станової системи як такої можна говорити вже з 1872 року. Незадовго до цього, 1870-1871 рр. населенню дозволялося обирати професію, місце проживання, укласти міжстанові шлюби тощо. Найважче піддавались модернізації, принципи формування правлячої верхівки, які призначалися з дворянства на ключові державні посади [9, С. 112; 4, С. 124].

Частиною соціальної модернізації можна вважати реформи в освіті під якими розуміється ліквідація неписьменності, запровадження загальнообов'язкової шкільної початкової освіти. За лічені роки у країні було відкрито більше 5 тис. початкових шкіл і вісім державних університетів, викладання в яких забезпечували в тому числі європейці та американці. Реформа пройшла в кілька етапів. Їх виділили американські автори Мікісо Хане та Луї Г. Перез, які

⁶ В. Рубль акцентує увагу на національному чинникові, а не державним прибуткам, реалізуючи підприємства особам «які хоч щось могли заплатити» [9, С. 117].

⁷ В Індії лише 1882 р. була побудована лінія Бомбей-Калькутта

наголошують на орієнтації на американську систему, використанні перекладених американських підручників. У 1880-х роках відбувся так званий **«консервативний поворот»**, який полягав у поверненні заміни індивідуалістичних цінностей на традиційні, лояльності до імператора. Обов'язковим стало викладання «моралі», західні підручники замінялись на конфуціанські та синтоїстські [13, С. 135-139]. Як вважає Дмитро Кондратенко «повернення» можна вважати ніщо іншим як визнання досягнень «старої Японії», що надихала героїзмом, естетичною культурою та інтелектуальним вдосконаленням. В результаті переймалися технологічні пристрої, але саме суспільство залишалося вірним власному моральному кодексу [5, С. 351]. Загалом реформи еволюціонували від прагматичного вестернізованого підходу до державно-орієнтованої системи з акцентом на службу державі та традиційні японські цінності

Частиною соціальної модернізації можна вважати зміни, пов'язані зі становищем жінки. Якщо частка жінок серед писемного населення становила 10 % наприкінці періоду Токугава, то запровадження загальнообов'язкової освіти позитивно вплинуло на цю невтішну статистику. Більше того, демонструвалися нові звички, включаючи роль жінки у супроводженні чоловіків на публічні заходи. До цього жінки асоціювались з домогосподарством або ж жінками-артистками у розважальних кварталах кожного міста. Сучасні автори вважають, що жінки були однією з рушійних сил економічної модернізації, оскільки десятки тисяч японських фабричних робітників, більшості дівчат та жінок, працювали в нелюдських умовах за мізерну плату на шовкових і бавовняних фабриках, що розширювалися [14].

Окремою спадщиною модернізації став підхід до сучасності, формування нового міського способу життя. У ці роки з'явилися міські газети, універмаги, системи громадського очищення води, пивні зали, містяни масово захоплювались бальними танцями тощо – атрибути сучасного міського суспільства [14].

Нова влада намагалася посилити синтоїзм, оскільки авторитет імператорської династії ґрунтувався на синтоїстській міфології. Вже у 1868 р. уряд провів секуляризацію буддійського майна, а буддійським монахам було заборонено входити до синтоїстських храмів [9, С. 109]. Крім того, уряд активно просував ідею «сайсей ітті» (єдність релігії та політики), проголосивши синто державною релігією. Щодо ідеології «кокутай»⁸ (національного тіла), яка підкреслювала божественне походження імператора та особливий шлях Японії, то після Реставрації Мейдзі вона посилювалася та використовувалася як основа державної політики.

⁸ Концепція «кокутай» з'явилась ще в період Едо, представники якої розвивали ідеї про унікальність японської національної сутності та божественне походження імператорської династії.

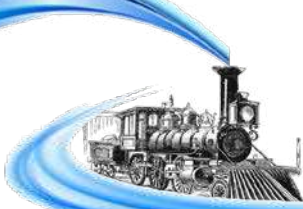
Військова модернізація. Однією з найуспішніших реформ можна назвати військову. Японії за досить короткий проміжок часу вдалося створити сучасну армію. Модернізувався не лише спосіб її комплектування – запровадження загальної військової повинності⁹, а й підхід до служби – військова підготовка, навчання вищого особового складу.

Командні посади в імператорській армії були закріплені винятково за самураями, особливо за представниками кланів Тесю (в армії) і Сацума (у флоті). Цей привілейований прошарок самураїв (близько 40 тис.), зміцнившись у державному апараті (головним чином в армії), виявився тісно пов'язаним з японською монархією на противагу самурайській опозиції – тим самураям, які не змогли пристосуватися до нових умов [7, С. 144]. Навчання їх здійснювали переважно іноземці: французи та німці готували сухопутних офіцерів, а англійці опікувалися підготовкою морських кадрів. Налагоджувався випуск новітнього озброєння. Цим займалися заводи-гіганти у Куре, Йокосуці, Сасебо та інших містах з кількома тисячами робітників [9, С. 111].

Актуальним питанням для розуміння модернізаційних процесів є ставлення населення до цих змін, чи не відбулися надмірне захоплення всім іноземним на противагу національному, зокрема чи не віддавалися політики спокусі «штучно замінити» національне іноземним без справжньої потреби. Для прикладу, міністр освіти Морі Арінорі настільки захопився західними нововведеннями, що запропонував відмовитися від японської мови та культурних традицій, за що був убитий молодим націоналістом. Але справжнім проявом невдоволення стала «Сацумська війна» 1877 р., рушійною силою якої стали колишні військові та власники великих князівських земельних володінь, які не змогли реалізувати можливості з «капіталізації пенсій». Як зауважує В. Рубль відбулася не просто війна, а зіткнення двох світів, різних типів суспільств, двох систем і способів життя. На карту було поставлено чи бути продовженню модернізації держави. На придушення заколоту були кинуті найкращі регулярні війська і повстанці були розгромлені. Влада не відмовлялася від започаткованого курсу [9, С.115].

Отже, реформи Мейдзі демонструють важливість системного підходу до модернізації, коли зміни відбуваються одночасно в освіті, економіці, військовій справі та державному управлінні. Японський досвід ілюструє необхідність поєднання запозичення передових технологій із розвитком власної наукової бази та освітньої системи. Вивчення цього періоду допомагає зрозуміти механізми

⁹ Тривалість військової служби у Японії становила 3 роки, якщо порівняти з Російською імперією, де військова повинність була запроваджена 1874 року, то загальний строк служби становив 15 років, з них на дійсній службі в армії – 6 років (на флоті – 7) і в запасі – 9 років. 1876 строк дійсної служби у Російській імперії було скорочено до 5 років [1, С. 546-547].

адаптації західних інститутів до національних особливостей без сліпого копіювання чужих моделей.

Найбільш успішною можна вважати військову модернізацію, яка сприяла створенню сучасної армії європейського зразка. Було запроваджено загальну військову повинність з трирічним терміном служби, що забезпечило масову підготовку військових кадрів та подолато традиційну самурайську монополію на військову справу. Одночасно було започатковано розвиток військової промисловості з новітнім для свого часу озброєнням, включаючи артилерію, стрілецьку зброю та військове кораблебудування.

Не менш значущими стали освітні реформи, які забезпечили культурний фундамент модернізації. Запровадження загальної початкової освіти та створення системи підготовки вчителів дозволили Японії за кілька десятиліть досягти високої грамотності населення. Особливо цінним є японський приклад поєднання запозичення передових західних педагогічних методів із збереженням національних цінностей та традицій.

Економічні перетворення також відзначалися комплексністю, в результаті чого було започатковано створення єдиного національного ринку та промислових підприємств. Земельна реформа, що запровадила приватну власність на землю та грошовий податок, стала основою для капіталістичних відносин у сільському господарстві.

Попри те, що населення по-різному ставилося до модернізаційних процесів – від ентузіазму прогресивних кіл до опору традиціоналістів, – уряд шукав способи забезпечення соціальної стабільності. Це досягалось через поступовість реформ, компенсації постраждалим групам та активну пропаганду національної єдності навколо фігури імператора.

Досвід Японії підкреслює, що успішна модернізація потребує не лише технологічних запозичень, але й формування національної ідентичності, здатної інтегрувати нововведення у власну культурну матрицю. Японська модель модернізації залишається актуальною для розуміння процесів трансформації традиційних суспільств у сучасних умовах.

Література:

1. Волковинський В.М. Військова повинність загальна. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2003. С. 546-547.
2. Історія розвитку транспортної системи світу. Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника. URL: <https://studfile.net/preview/8875499/page:4/>
3. Каліщук О. Кіно про Японію: міркування історика на маргінесах «Останнього самурая». Літопис Волині, 2024. №30. С. 135-139. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.22>
4. Колосович В. Реставрація Мейджі та її роль у становленні сучасної японської держави. Україна у світовому просторі: минуле і сучасність: зб. мат. II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Луцьк, 25 травня 2023 р.). С. 123-125. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/37168/>

5. Кондратенко Д. Організація влади як чинник модернізації країни: (приклад Японії). Наукові записки. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України 2010. Вип. 50. С. 345-352. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kondratenko_
6. Маркевич О. В. Цивілізаційний підхід до викладання історії країн Азії в новий час: методичний інструментарій. Актуальні питання у сучасній науці. 2025. №1 (31). С. 885-897. DOI: 10.52058/2786-6300-2025-1(31)-885-897
7. Мар'янюк О.В. Реставрація Мейдзі 1868 року: буржуазна революція чи формування абсолютистського режиму. Наукові праці. Історія. 2009. Випуск 108. Том 121. С. 142-144. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2010/121-108-26.pdf>
8. Пачковський Є. С. Модернізаційні процеси у Японії другої половини XIX ст. – поч. XX ст. Дипломна робота (магістра). Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова. Одеса. 2017. 95 с.
9. Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки. Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. К.: Либідь, 2007. 558 с.
10. Черкун Н. А. Кризові явища сьогунату Токугава напередодні реставрації Мейдзі. Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія. 2013. Вип. 6. С. 74-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2013_6_11.
11. Beasley W. G. The Meiji Restoration. Stanford University Press. 1972. 514 p. URL: <https://archive.org/details/the-meiji-restoration-beasley/page/n5/mode/2up>
12. Gordon A. A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present (3rd ed.). Oxford University Press. 2003. 384 p. URL: <https://surl.li/trbxzr>
13. Hane Mikiso, Perez G. Louis Modern Japan: A Historical Survey (5th ed.). Westview Press. A Member of the Perseus Books Group. 2013. 733 p. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/696464580-Modern-Japan-a-Historical-Survey-Mikiso-Hane-Louis-G-Perez-Z-Library.pdf>
14. Huffman J., Orth Hirt H. The Meiji Restoration Era, 1868-1889. Japan Society. 11 June 2021. URL: <HTTPS://JAPANSOCIETY.ORG/NEWS/THE-MEIJ-RESTORATION-ERA-1868-1889/>
15. Huffman J. Japan and imperialism, 1853-1945. Ann Arbor, Association for Asian Studies. 2010. 80 p. URL: <https://archive.org/details/japanimperialism0000huff/page/n107/mode/2up>
16. Marius B. Jansen. The Making of Modern Japan. By Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2000. 871 p.
17. Marius B. Jansen. (Ed.). The Cambridge History of Japan, Volume 5: The Nineteenth Century. Cambridge University Press. 1989. 824 p. URL: https://www.academia.edu/6825689/THE_CAMBRIDGE_HISTORY_OF_JAPAN_Volume_5_The_Nineteenth_Century_Edited_by
18. Najita Tetsuo Visions of Virtue in Tokugawa Japan: The Kaitokudō Merchant Academy of Osaka. University of Chicago Press. 1987. 333 p.
19. Pyle K. B. The Making of Modern Japan. Lexington Books. 1996. 212 p. URL https://archive.org/details/makingofmodernja00pyl_wl0/page/n9/mode/2up
20. Sato B. The New Japanese Woman: Modernity, Media, and Women in Interwar Japan. Duke University Press. 2003. 261 p. URL: <https://dokumen.pub/the-new-japanese-woman-modernity-media-and-women-in-interwar-japan-9780822384762-0822330083-082233044x-2002015237.html>

References:

1. Volkovynskyi, V. M. (2003). Viiskova povynnist zahalna [Military service general]. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 1: A-V / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka», 546-547 [in Ukrainian].
2. Istoriia rozvytku transportnoi systemy svitu [History of the development of the global transport system]. Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni V. Stefanyka [in Ukrainian].

3. Kalishchuk, O. (2024). Kino pro Yaponiiu: mirkuvannia istoryka na marhinesakh «Ostannoho samuraia» [Films about Japan: a historian's reflections on the margins of “The Last Samurai”]. *Litopys Volyni*, Vyp.30, 135-139 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.22>
4. Kolosovych, V. (2023). Restavratsiia Meidzhi ta yii rol u stanovlenni suchasnoi yaponskoi derzhavy [The Meiji Restoration and its role in the formation of the modern Japanese state]. *Ukraina u svitovomu prostori: mynule i suchasnist: zb. mat. II Vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv ta aspirantiv (m. Lutsk, 25 travnia 2023 r.)*, 123-125 [in Ukrainian]. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/37168/>
5. Kondratenko, D. (2010). Orhanizatsiia vlady yak chynnyk modernizatsii krainy: (pryklad Yaponii) [The organisation of power as a factor in the modernisation of a country: (the example of Japan)]. *Naukovi zapysky. IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 50, 345-352 [in Ukrainian]. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kondratenko_
6. Markevych, O. V. (2025). Tsyvilizatsiinyi pidkhid do vykladannia istorii krain Azii v novyi chas: metodychnyi instrumentarii [A Civilisational Approach to Teaching the History of Asian Countries in Modern Times: Methodological Tools]. *Aktualni pytannia u suchasniy nautsi*. №1 (31), 885-897 [in Ukrainian]. DOI: 10.52058/2786-6300-2025-1(31)-885-897
7. Marianko, O.V. (2009). Restavratsiia Meidzi 1868 roku: burzhuazna revoliutsiia chy formuvannia absoliutyskoho rezhymu [The Meiji Restoration of 1868: bourgeois revolution or the formation of an absolutist regime]. *Naukovi pratsi. Istorii.. Vypusk 108. Tom 121*, 142-144 [in Ukrainian]. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2010/121-108-26.pdf>
8. Pachkovskiy, Ye. S. (2017). Modernizatsiini protsesy u Yaponii druhoi polovyny XIX st. – poch. XIX st [Modernisation processes in Japan in the second half of the 19th century – early 20th century]. *Dyplomna robota (mahistra). Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnikova. Odesa* [in Ukrainian].
9. Rubel, V.A. (2007). Nova istoriia Azii ta Afryky. Postserednovichnyi Skhid (XVIII – druha polovyna XX st.): navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakladiv [New History of Asia and Africa. The Post-Medieval East (XVIII – second half of the XIX century): textbook for students of higher educational institutions]. K.: Lybid [in Ukrainian].
10. Cherkun, N. A. (2013). Kryzovi yavyscha sohnatu Tokuhava naperedodni restavratsii Meidzi [The crisis of the Tokugawa shogunate on the eve of the Meiji Restoration]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Ser. : Istorii. Politolohiia*. Vyp. 6, 74-79 [in Ukrainian]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2013_6_11.
11. Beasley, W. G. (1972). *The Meiji Restoration*. Stanford University Press [in English]. URL: <https://archive.org/details/the-meiji-restoration-beasley/page/n5/mode/2up>
12. Gordon, A. (2003). *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present* (3rd ed.). Oxford University Press [in English]. URL: <https://surl.li/trbxzr>
13. Hane, Mikiso, Perez, G. Louis (2013). *Modern Japan: A Historical Survey* (5th ed.). Westview Press. A Member of the Perseus Books Group [in English]. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/696464580-Modern-Japan-a-Historical-Survey-Mikiso-Hane-Louis-G-Perez-Z-Library.pdf>
14. Huffman, J., Orth, Hirt H. (2021). *The Meiji Restoration Era, 1868-1889*. Japan Society [in English]. URL: [HTTPS://JAPANSOCIETY.ORG/NEWS/THE-MEIJ-RESTORATION-ERA-1868-1889/](https://JAPANSOCIETY.ORG/NEWS/THE-MEIJ-RESTORATION-ERA-1868-1889/)
15. Huffman, J. (2010). *Japan and imperialism, 1853-1945*. Ann Arbor, Association for Asian Studies [in English]. URL: <https://archive.org/details/japanimperialism0000huff/page/n107/mode/2up>
16. Marius, B. Jansen (2000). *The Making of Modern Japan*. By Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press [in English].

17. Marius, B. Jansen. (Ed.) (1989). The Cambridge History of Japan, Volume 5: The Nineteenth Century. Cambridge University Press [in English]. URL: https://www.academia.edu/6825689/THE_CAMBRIDGE_HISTORY_OF_JAPAN_Volume_5_The_Nineteenth_Century_Edited_by
18. Najita, Tetsuo (1987). Visions of Virtue in Tokugawa Japan: The Kaitokudō Merchant Academy of Osaka. University of Chicago Press [in English].
19. Pyle, K. B. (1996). The Making of Modern Japan. Lexington Books [in English]. URL https://archive.org/details/makingofmodernja00pyl_wl0/page/n9/mode/2up
20. Sato, B. (2003). The New Japanese Woman: Modernity, Media, and Women in Interwar Japan. Duke University Press [in English]. URL: <https://dokumen.pub/the-new-japanese-woman-modernity-media-and-women-in-interwar-japan-9780822384762-0822330083-082233044x-2002015237.html>